

УДК 347.451.031

РУЖИЦЬКА Є. О.,

**аспірант відділу цивільного, трудового і підприємницького права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького**

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА Й ЗАКОНОДАВСТВА США

Анотація. У статті розкривається поняття «споживач», критерії, яким повинен відповідати цей суб'єкт цивільних правовідносин. Також зазначаються основні права споживачів за українським та європейським законодавством, проблеми їх застосування.

Ключові слова: споживач, права споживачів, захист прав споживачів, державна споживча політика, державна політика, міжнародні стандарти, європейське законодавство.

Постановка проблеми. Питання, що виникають у сфері прав споживачів, викликають особливу зацікавленість, оскільки вони стосуються кожного з нас. Права споживачів як складова частина прав людини є недостатньо врегульованими в цивільно-правових відносинах. Окрім того, у разі порушення прав споживачів виникають проблеми з належним захистом цих прав. Законом України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ передбачено права споживачів, які не повною мірою відповідають міжнародним стандартам. Тому за результатами аналізу прав споживачів за європейським законодавством необхідно дослідити, у чому саме полягає їх невідповідність українському законодавству.

Мета статті – розглянути права споживачів за європейським законодавством та порівняти його з українським, при цьому визначивши відповідність останнього.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права споживачів та їх захист є однією із цілей споживчої державної політики. Під споживчою державною політикою розуміють цілеспрямовану й системну діяльність органів державного управління, яка має на меті ефективно регулювання суспільно важливих питань у сфері споживання в інтересах кожного зі споживачів і водночас в інтересах усього суспільства, забезпечуючи при цьому дотримання прав споживачів за допомогою правових, адміністративних та економічних інструментів державного впливу із широким залученням громадськості та індивідуальної ініціативи споживачів. Тому основними цін-

ностями державної споживчої політики у сфері захисту прав споживачів в Україні можна назвати такі:

- дотримання високих стандартів споживання українськими громадянами;
- постійне підвищення показників якості життя споживачів;
- збереження здоров'я населення;
- дотримання в умовах ринкової економіки принципів соціальної справедливості;
- високі етичні норми взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами споживчої політики;
- відповідальність у ставленні до споживача, що насамперед означає дотримання основних прав споживачів, які визначено відповідними міжнародними документами, Конституцією України, чинними законодавчими й підзаконними актами;
- чесність у стосунках між виробниками (продавцями) та споживачами;
- висока якість товарів і послуг;
- достатній рівень поінформованості всіх учасників процесу споживання тощо [1, с. 22–24].

Перш ніж говорити про права споживачів, потрібно з'ясувати, хто може виступати споживачем. За радянських часів у законодавстві термін «споживач» не вживався, лише міг застосовуватися в побутових відносинах, що не наділяло покупців певним правовим статусом. У наш час це поняття чітко сформульоване в Законі України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ (у редакції від 02.12.2012 р. № 5463-17), де зазначено: споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [2].

Із цього визначення зрозуміло, що споживачем можуть бути лише фізичні особи: громадяни України, іноземні особи та особи без громадянства. Юридичні особи не можуть виступати споживачами. Також законодавством не передбачено, що споживачем може виступати фізична особа-підприємець, яка виявляє бажання придбати, замовити або використати товар для підприємницької діяльності. Деякі науковці вважають такий підхід недосконалим.

Наприклад, Р. Молчанов зазначає, що найчастіше форма угоди, яка укладається громадянином-підприємцем, може нічим не відрізнитися від угоди, що укладається громадянином, який не має такого статусу. Документами, що підтверджують наявність такої угоди, є лише розрахункові документи – касовий або товарний чек. Таким чином, якщо в момент укладення угоди відсутній документальний доказ її «споживчого» характеру, громадянина, який купує, не може бути визнано споживачем [3].

Фізичну особу-підприємця наділено юридичним статусом, який засвідчує право особи на заняття підприємницькою діяльністю, зокрема са-

мостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку [4].

Отже, споживач купує товари з метою задоволення особистих потреб, а фізична особа-підприємець, купуючи товари, має на меті отримання прибутку.

Деякі науковці вважають, що потрібно вдосконалити поняття «споживач». Наприклад, Є. Корнілов стверджує, що доцільно внести зміни до поняття «споживач», а саме доповнити його, окрім зазначення фізичної особи, юридичною особою, при цьому обмеживши останню сферою особистого споживання [5, с. 68]. Однак таку позицію не було закріплено в законодавстві, оскільки внаслідок розширення цього поняття втрачається сутність політики захисту прав споживачів, так як головною метою відповідного закону є захист прав споживачів як суб'єктів юридично й економічно слабших, ніж їхні контрагенти на споживчому ринку.

У свою чергу Дж. Кеннеді є першим, хто проголосив перевагу споживача перед виробником. Він зауважив, що поняття «споживач» включає всіх нас, оскільки це найбільша господарська група, на яку впливає економічна політика держави, а також це найважливіша група, чиї думки часто не беруться до уваги [6, с. 25].

Права споживачів є складовою частиною прав людини й громадянина. У країнах із розвинутою економікою споживач посідає провідне місце. Ця значимість підкреслюється й у Конституції України, де зазначено: «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю й безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів» [7].

Уперше про права споживачів згадується в 1962 р. Президентом Дж. Кеннеді в Посланні Конгресу США, де було зазначено такі права споживачів:

- 1) на безпеку товарів і послуг – право на захист від продажу товарів, які є небезпечними для життя та здоров'я людини;
- 2) на інформацію – право на захист від недобросовісної реклами;
- 3) на вибір – можливість вільного вибору товарів будь-якої категорії за помірними цінами;
- 4) бути вислуханим – право на те, що споживачі будуть почутими, особливо це стосується судового розгляду;
- 5) на просвіту споживачів – право споживачів вивчати свої права й способи їх захисту;
- 6) на компенсацію збитків – право на відшкодування моральної та матеріальної шкоди в разі порушення прав споживачів.

Зазначені принципи спрямовувалися на такі життєві потреби:

- захист споживачів від недоброякісних товарів, які можуть завдати шкоди здоров'ю та безпеці;
- сприяння економічним інтересам споживачів та їх захист;

- ефективні процедури розгляду скарг споживачів;
- отримання достовірної інформації, необхідної для компетентного вибору товару відповідно до індивідуальних запитів і потреб;
- просвіту споживачів, свободу створювати споживчі та інші відповідні групи або організації, можливість для таких організацій висловлювати свою точку зору під час прийняття рішень, які захищають їх інтереси.

На міжнародному рівні права споживачів декларувалися спочатку в Хартії захисту споживачів, прийнятій 25 сесією Консультативної Асамблеї Європейського Союзу в 1973 р., а згодом у Керівних принципах для захисту інтересів споживачів, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН 09.04.1985 р. [8, с. 223].

Президент США Дж. Кеннеді 15.03.1962 р. підписав «Біль про права споживачів». Через декілька років після цієї події в розвинених країнах почали створювати структури на державному рівні, метою яких було забезпечення захисту інтересів і прав споживачів. Наприклад, у США цим питанням займаються Комісія з безпеки споживчих товарів, відділ захисту споживачів у Міністерстві юстиції США, Управління в справах споживачів. У Німеччині захист прав споживачів покладено на Федеральне міністерство захисту споживачів, продовольства та сільського господарства, у Великобританії – на Управління приватної торгівлі та Консультативний комітет захисту інтересів споживачів.

У колишній Українській РСР, як і в усьому СРСР, не існувало єдиної державної політики, а також спеціалізованих відомств на захист прав споживачів, не було зроблено жодних кроків щодо законодавчого закріплення прав споживачів, а тим паче практичної їх реалізації. І це тоді, як у міжнародній практиці консюмеризм має сторічний досвід, усталені традиції та розгалужену систему виконавчих органів.

Україна як незалежна держава першою серед інших країн СНД в 1991 р. прийняла Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ. Проаналізувавши його, можемо сказати, що цей закон значною мірою відповідає вищезазначеним «керівним принципам».

На сьогодні права споживачів прямо передбачаються в Законі України «Про захист прав споживачів», де зазначено, що споживачі наділяються такими правами:

- 1) на захист своїх прав державою;
- 2) на належну якість продукції та обслуговування;
- 3) на безпеку продукції;
- 4) на необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця);
- 5) на відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції, відповідно до закону;
- 6) на звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав;
- 7) на об'єднання в громадські організації споживачів.

Проте слід зазначити, що це не вичерпний перелік прав споживачів.

Таким чином, можемо підкреслити, що в Україні не повністю відображено права споживачів для забезпечення відповідності міжнародним стандартам. Наприклад, принцип просвіти, зазначений у Резолюції ООН, не повною мірою висвітлено в українському законодавстві. Так, споживачі мають право на отримання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого й компетентного вибору. Під цим розуміється інформація про товар або його виробника, яка об'єктивно необхідна споживачу для здійснення свідомого вибору товару, його належного використання, захисту своїх споживчих прав тощо (інформація про дійсні споживчі якості товару, про порядок його використання, утилізацію тощо, про належні дії споживача в тих чи інших випадках у зв'язку з придбанням і використанням товару, контактна інформація про виробника тощо). Така інформація не може містити заклики до придбання або не придбання того чи іншого товару, заклики скористатися послугами того чи іншого виробника [9, с. 103].

Щодо права споживачів на просвіту, то під цим розуміється, що уряду відповідної держави необхідно розробляти й заохочувати розроблення загальних програм просвіти та інформування споживачів з урахуванням культурних традицій населення. Мета такої програми – забезпечення можливості для населення діяти як досвідчені споживачі, які здатні ефективно обирати товари та бути обізнаними зі своїми правами й обов'язками.

Однак найголовнішим питанням, яке постає перед нами сьогодні, є проблема втілення юридичного механізму цих принципів у повсякденне життя кожного споживача.

Висновки. У Законі України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ (у редакції від 02.12.2012 р. № 5463-17) чітко передбачено, хто саме може виступати споживачем: фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Отже, суб'єктом цивільних правовідносин може бути лише фізична особа. Права споживачів мають тривалу історію. Уперше вони були проголошені Президентом США Дж. Кеннеді та наведені в «Біллі про права споживачів» 15.03.1962 р. Згодом країни Європейського Союзу розробили низку нормативних актів із захисту прав споживачів, які визначають політику в цій сфері з урахуванням забезпечення захисту в межах об'єднаного внутрішнього ринку. Відповідно до затвердженої Генеральною Асамблеєю ООН резолюції «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» 09.04.1985 р. країни-члени ООН, у тому числі й Україна, зобов'язалися проводити активну політику щодо реалізації споживачами своїх прав з урахуванням керівних принципів. У Європейському Союзі права споживачів регулюються такими документами: Директивою Парламенту та Ради 97/7ЄС від 20.05.1997 р. про угоди, які укладено на відстані; Директивою Ради 85/577ЄС від

20.12.1985 р. про продаж поза діловими приміщеннями; Директивою Ради 93/13ЄС від 05.04.1993 р. про несправедливі умови в контрактах зі споживачами; Директивою Ради 98/6ЄС від 16.02.1998 р. про захист прав споживачів під час встановлення ціни на товари, що пропонуються споживачам; Директивою Ради 99/44ЄС від 25.05.1999 р. про деякі особливості продажу споживчих товарів і пов'язаних із ними гарантій та іншими (залежно від сфери застосування). В Україні права споживачів регламентуються Законом України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ (у редакції від 02.12.2012 р. № 5463-17), що відповідає принципам європейського законодавства. Також питання у сфері захисту прав споживачів регулюються Цивільним кодексом України від 16.01.2003 р. № 435-ІІІ, Господарським кодексом України від 16.01.2003 р. № 436-ІV, Законом України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р. № 2408-ІІІ, Законом України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р. № 2406-ІІІ, Законом України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р. № 771/97 (зі змінами та доповненнями), Законом України «Про молоко та молочні продукти» від 24.06.2004 р. № 1870-VI (зі змінами та доповненнями), Законом України «Про виноград та виноградне вино» від 16.06.2005 р. № 2662-VI (зі змінами та доповненнями), Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» від 12.04.1996 р. № 5, Правилами роздрібної торгівлі непродовольчими товарами, затвердженими Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України 11.03.2004 р. за № 98, Правилами торгівлі у розстрочку, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України 01.07.1998 р. за № 997, та іншими нормативно-правовими актами.

Література:

1. Споживча політика в системі державного управління: [навч.-метод. посібник] / [С. Дубенко, К. Максименко, О. Оврачук та ін.] ; за заг. ред. К. Максименко, О. Оврачук, Н. Протасової. – К. : Тютюкін, 2009. – 248 с.
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
3. Молчанов Р. Деякі міркування про проблеми захисту прав споживачів в Україні / Р. Молчанов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=197>.
4. Роз'яснення Міністерства юстиції України від 14.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-11>.
5. Корнилов Э. Вопросы совершенствования законодательства о защите прав потребителей / Э. Корнилов // Хозяйство и право. – 1999. – № 4. – С. 67–72.
6. Мазаракі А. Захист прав споживачів: соціально-правовий аспект : [монографія] / А. Мазаракі, О. Язвінська, Л. Ніколаєва, Н. Притульська. – К. : КНТЕУ, 2002. – 312 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Руководящие принципы для защиты интересов потребителей : Резолюция Ге-

неральной Ассамблеи ООН от 09.04.1985 г. № 248 // Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей ООН на 39 сессии (18 сентября – 18 декабря 1984 г. и 9–12 апреля 1985 г.). – Нью-Йорк : ООН, 1985. – С. 220–225.

9. Фурса С. Основы споживчих знань. Захист прав споживачів: судова та адвокатська практика : [наук.-практ. посібник] / [С. Фурса, О. Кармаза] ; за ред. С. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2009. – 704 с.

Ружицкая Е. О. Права потребителей в контексте украинского и европейского законодательства и законодательства США

Аннотация. В статье раскрывается понятие «потребитель», критерии, которым должен соответствовать этот субъект гражданских правоотношений. Также указываются основные права потребителей по украинскому и европейскому законодательству, проблемы их применения.

Ключевые слова: потребитель, права потребителей, защита прав потребителей, государственная потребительская политика, международные стандарты, европейское законодательство.

Ruzhytska Y. Consumer rights in the Ukrainian and European law

Summary. In this article the concept of “consumer”, criteria to be met given the subject of civil legal. Therefore, the consumer – a person that purchases, orders, uses or intends to purchase or order products for personal use, not directly related to business or duties of the employee. Also indicate the basic rights of consumers Ukrainian and European legislation and problems of their application. The earliest were right: on product safety; for information; to choose; to be heard. In Ukraine, the rights specified in the Law of Ukraine “On Protection of Consumer Rights”, indicating that consumers empowered to: protect their rights by the State; appropriate quality of products and service; product safety; necessary available; accurate and timely product information; it is quantity, quality, variety, and its products; compensation of material and moral damages, incurred as a result of production shortcomings, according to law; apply to the courts and other competent public authorities for the protection of violated rights; unite in public organizations of consumers.

Key words: consumer, consumer rights, consumer protection, state consumer policy, international standards, European legislation.